

Мария СПАСОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

**ПРОИЗВОДНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ СЪС СУФИКС -ІՏ(Е)
В ТЪРНОВСКАТА РЕДАКЦИЯ НА *СТИШНИЯ ПРОЛОГ***

Mariya SPASOVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

**DERIVATIVE NOUNS WITH -ІՏ(Е) SUFFIX
IN THE TARNOVO EDITION OF *THE PROLOGUE IN VERSE***

The article studies nomina loci with the -išt(e) suffix from the 12-volume series of the Tarnovo edition of *The Prologue in Verse*. In the overall body of the Old Bulgarian monuments from 10th – 11th c. 31 nouns for place are registered, and in the *The Prologue in Verse* there are 44 nouns. The larger part of nomina loci with the -ishte suffix from the *The Prologue in Verse* are preserved in the contemporary Bulgarian language, which is a proof for the unity of Bulgarian language on lexical level in relation to semantics and word derivation. The Tarnovo edition of *The Prologue in Verse* is rich and not fully investigated source for historical lexicology and dialectology.

Keywords: derivative nouns, nomina loci, deverbative base, desubstantive base, -ishte suffix

Прологът е агиографски календарен сборник, който съдържа кратки жития, обединени в него като самостоятелна литературна форма. Възхожда към *синаксара* (συναξάριον) или *месецо̀слова* (μηνολόγιον). Счита се, че славянският *Обикновен (прост) пролог* е преведен през XII век¹. В България през XIV в. той постепенно е изместен от *Стишния пролог* (нататък *СтПр*), възникнал във Византия през XII век. Византийският *СтПр* е редактиран от дякон Маврикий, а стиховете са дело на Христофор Митиленски, живял през XI в. Като тип кодекс *Стишният пролог* не се отнася

¹ Въпреки многобройните проучвания и натрупаната научна библиография върху славянския превод на *Обикновения (простия) пролог* все още липсва категорично становище за *времето и мястото* на възникване на превода му. Обобщена библиография по този проблем се съдържа в изследванията от последните десетилетия: Павлова 1999: 5–16; Иванова 2003: 409–410; Павлова 2008: 38–72; Прокопенко 2011; Давыдова 2010: 227–238).

към същинските богослужбни книги (Петков 2000: 17–57). Названието *Стишеш пролог* се свързва с въвеждането на двустишия или тристишия от епиграматичен тип, които предхождат кратките жития в сборника.

В славистиката е утвърдено становището, че езикът на богослужбните книги е консервативен и не отразява промените, резултат от развойните процеси в говоримия език. Без цялостно изследване, извършено на всички езикови равнища чрез комплексен подход и на системен принцип, езикът на славянския превод на *СмПр* се приравнява с църковнославянския език на богослужбните печатни книги². Пренебрегва се обаче един важен факт: подобно на *Триодните синаксари* на Никифор Калист Ксантопулос в превод на Закхей Философ и на книга *Маргарит* в превод на Дионисий Дивни, *Търновската редакция на СмПр* е възникнала в края на втората или през третата четвърт на XIV век. Единствено чрез конкретни и задълбочени проучвания може да се установи действително ли езикът на превода на *СмПр* е консервативен и книжен, или в него се проявяват иновационни черти, резултат от развойните тенденции и процеси в говоримия български език. И макар че лингвистичните изследвания на текстовете от *СмПр* са все още малобройни, те показват, че тези текстове са ценен източник за историята на българския език през среднобългарския период от развитието му (Злигостева 1993; Маринова (=Тихова) 2005; 2006; 2008; 2011; Тасева 2006; 2009; 2011; 2013; 2015; Спасова 2009; 2011).

Най-ранните български преписи на *Стишешия пролог* са Зограф 80 (март – август)³ и БАН 73 (септември – февруари)⁴. Тези два ръкописа са в основата на 12-томното издание на *Търновската редакция на Стишешия пролог* (Петков, Спасова 2008–2014). Всеки том съдържа и лексикален индекс на словоформи от житийните текстове и от стиховете, подредени по азбучен ред. Общият брой на словоформите в 12-те тома е 82 067 с 227 263 употреби. Това е възможност лексиката на търновската редакция на *СмПр* да се сравни, от една страна, с лексиката на старобългарския ръкописен канон от X–XI век (нататък *стбрк*), а от друга страна – с лексиката на преводни и оригинални съчинения, възникнали през втората и третата четвърт на XIV век. Резултатите от синхронните проучвания върху *СмПр* биха

² Повечето от редките лексеми в *СмПр* по двата български преписа от XIV век в речника на Фр. Миклошич са хапакси, представени по сръбски ръкописи от XV–XVII век, а в речниците на църковнославянския език на Гр. Дьяченко (1993) и на А. Бончев (2002; 2012) са извлечени предимно по старопечатни църковнославянски книги от XVII–XVIII век.

³ Г. Петков приема 1345–1360 г. като датировка на Зограф 80 (Петков 2000: 26), а според други ръкописът е от третата четвърт на XIV век (Райков и др. 1994: 64; Турилов, Мошкова 1999: 232).

⁴ Датировката на ръкописа БАН 73 според Хр. Кодов е 1368–1370 г. (Кодов 1969: 137–147).

били показателни за състоянието на книжовния български език и за речниковия му фонд през XIV век, а резултатите от диахронното проучване ще са източник за историята на българския език, за историческата лексикология и за историческата диалектология.

Целта на изследването е конкретна: да се изследва словообразователната активност на суфикса *-ищѣ* за образуването на производни съществителни от ср.р. за означаване на място (*nomina loci*) в книжовния български език през XIV век. В научните публикации по историческо словообразуване този суфикс рядко е самостоятелен обект на проучване. Обикновено се включва към групата на слабопродуктивните суфикси (Ефимова 2006: 173–176).

Обект на тази разработка са производните съществителни имена от ср.р. за означаване на място, образувани със суфикс *-ищѣ*, които се съдържат в *СтПр*.

Задачите на изследването са конкретни:

- да се извърши пълна ексцерпция на производните съществителни имена от ср.р. за означаване на място, образувани със суфикс *-ищѣ*, които се съдържат в 12-томното издание на *Търновската редакция на Стишния пролог*;

- да се определи семантиката, словообразователната структура и морфемният състав на изолираните производни *nomina loci*, образувани със суфикс *-ищѣ*;

- да се провери колко и кои от ексцерпирани лексеми от *СтПр* се съдържат в *стбрк*, като се проследи словообразователната активност на суфикса *-ищѣ* в книжовния език на XIV в.;

- да се установи дали изследваните производни съществителни на *-ищѣ* от *СтПр* се регистрират в лексикографските справочници, в оригинални и преводни славянски текстове, в църковнославянския, в съвременния български език или в българските териториални говори⁵.

⁵ Справките за изследваните лексеми се извършват по *Старобългарски речник* (нататък *СтБР*), по *Старославянский словарь* (нататък *СС*); по *Slovník jazyka staroslověnského* (нататък *SJS*); по *Словарь древнерусского языка* (XI–XIV вв.) (нататък *СДрЯ*); по Памво Беринда. *Лексиконъ славеноросскій и именъ тлъкованіе* (нататък *Бер*); по И. И. Срезневский. *Материалы для словаря древнерусского языка* (нататък *Срезн*); по Fr. Miklosich. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinitum* (нататък *Микл*); по *Славяно-русский пролог по древнейшим спискам. Синаксарь* (нататък *СПП*); по А. Тотоманова, И. Христов. *Речник-индекс на словоформите в Бориловия синодик* (нататък *РБС*); по Гр. Дьяченко. *Полный церковно-славянский словарь* (нататък *ЦСлС*); по *Български етимологичен речник*. Т. 1–7 (нататък *БЕР*); по Ат. Бончев. *Речник на църковнославянския език* (нататък *РЦСлЕ*); по Н. Геров. *Речник на българския език*. Т. 1–6 (нататък *НГРБЕ*); по *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата на XIX и XX век* (нататък *РПОДД*); по *Български етимологичен речник*. Т. 1–7 (нататък *БЕР*); по *Речник на*

В *стбрк* се регистрират 31 производни съществителни имена от среден род за означаване на място (*nomina loci*), образувани със суфикс *-ици* [**iskjo>-išt(e)*, варианти *-(i)lišt(e)/-(a)lišt(e)*]⁶ (Ефимова 2006: 173). Според мотивиращата основа В. Ефимова обособява две групи производни съществителни от ср.р. на *-ици* за означаване на място: десубстантиви и девербалтиви. Когато завършва на съгласна, произвеждащата основа се свързва със суфикса *-išt(e)*; ако завършва на гласна, тя се свързва с вариантите *-(i)lišt(e)/-(a)lišt(e)* (Ефимова 2006: 174–175). В изследването на словообразуването в съвременния български книжовен език В. Радева разглежда по същия начин словообразователната структура и морфемния състав на производни съществителни от ср.р. със суфикс *-ице* за означаване на място (Радева 1991: 117–118).

Неотдавна Т. Мострова публикува изследване за словообразователните тенденции в развитието на българския книжовен език през Средновековието, основната цел на което е да се проучат словообразователните категории и словообразователните типове в оригинални и преводни паметници. Конкретен обект на изследване в труда ѝ са съществителните имена от глаголна основа в седем преводни корпуса от XIV век⁷, житията и похвалните слова на Патриарх Евтимий (ЕЖСл), посланията на Патриарх Евтимий (ЕП), Службата на царица Теофано (ЕТеоф) и Литургията на ап. Яков (ЕЯк) (Мострова 2015: 7). Като се позовава на Фр. Славски, Т. Мострова приема, че „началното *-i-* в суфикса *-išt(e)* е получено от сливането на суфикса с глаголни основи на *-i-* от типа *lovišče : lovi-ti*. Девербалните формации, които са по-късни от деноминалните, са получени именно при наличието на успоредни именни и глаголни основи като *lovъ : loviti : lovišče*. Суфикс *-ици* се присъединява директно към корена на глаголни основи, като се игнорира тематичната гласна“. Тя отнася към този словообразователен тип *привѣжици*, *оуѣжици*, *попърици*, *тризници*⁸, *сѣдици*, *тръжици*,

българския език. Т. 1–14 (нататък *РБЕ*). Съкращенията на наименованията на ръкописите от *стбрк* X–XI в. и честота на употреба се дават по *СС*. Все още липсва критично издание на гръцкия текст на *СТИШИЯ ПРОЛОГ*. Където е възможно, гръцки еквивалентни на анализирани лексеми от *СтПр* се дават 1) по S. Eustratiades. *Agiologion* (1995); 2) по интернет ресурса в сайта <http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/agiologion/index.htm>, изготвен по Τσολακίδης Δ. Χρῆστος, Ἀγιολόγιο της Ὀρθοδοξίας.

⁶ Транскрипцията на индоевропейските (ие.), праславянските (прсл.) и старобългарските (стб.) форми е според Трубецкой (1968), Nandriš (1969), Арума (1964/1976, 1985), Ефимова (2006; 2011), Куркина (2015).

⁷ *Евтимиев служебник* (ЕСлуж), *Житието на Григорий Синаит* (ЖГС), *Своден патерик* (Пат), *Лествица* на Йоан Синайски (Л), *Диоптра* на Филип Монотроп (Дп), *Диалектиката* на Йоан Дамаскин (Д), *Манасиева хроника* (М).

⁸ Мострова посочва, че *тризници* е деноминативно (< *тризна*).

тръговице (Мострова 2015: 110). Опирайки се на изследването на Т. Шимански върху словообразуването на съществителното в български текстове от XVII–XVIII век, тя посочва, че „елементът -л- в разширения вариант на наставката *-лице* при отглаголните образувания може да се изведе от II минало деятелно причастие, а освен това е могъл да се формира и под влияние на малалкото на брой старобългарски имена за място със суфикс *-ло* (Мострова 2015: 110). Въз основа на морфологичните структурни особености на мотивиращите основи Т. Мострова разпределя локалните названия в два подтипа: а) суфиксът *-лице* се присъединява към глаголни основи с инфинитивна гласна *-и-* и елемент *-л-*: *-лице*; б) суфиксът *-лице* се присъединява към глаголна основа с инфинитивна гласна *-а-* и елемент *-л-*: *-лице* (Мострова 2015: 110–111). В изследваните от нея текстове се съдържат 10 производни съществителни за място със суфикс *-лице*, които се отнасят към първия подтип (*блждилище*, *вълмѣстилище*, *жилище*, *коупилище*, *оцѣстилище*, *приѣтилище*, *сждилище*, *оучилище*, *хранилище*, *чистилище*) и пет – към втория подтип (*виталище*, *обиталище*, *почивалище*, *прѣбѣвалище*, *сѣдалище*) (Мострова 2015: 111). В изследваните текстове се регистрира само едно сложно съществително със суфикс *-лице* – *нищокръмилище*, което според Мострова е точна калка на гр. *λενητοτροφεῖον* (Мострова 2015: 144).

Съществителни от ср.р. за означаване на място, образувани със суфикс *-лице* [-išt(e), варианти -(i)lišť(e)/-(a)lišť(e)] според общия индекс на словоформите в 12-томното издание на *Търновската редакция на Стишния пролог*, са 44⁹. Сравнението между *nomina loci* в *стбрк* и *nomina loci* в *СтПр* ще даде конкретни резултати, въз основа на които може да се направи обоснован извод за словообразователната активност на суфикса *-лице* в историята на българския език през периода X–XIV век. От всичките 44 локални съществителни в *СтПр*, образувани със суфикс *-лице*, 21 се регистрират в *стбрк*¹⁰: *блждилище*, *ворище*, *виталище*, *врѣтище*, *вѣлагалище*, *вълмѣстилище*, *гноище*, *жилище*, *жрътвище*, *идолище*, *идоложрътвище*, *исходище*, *капище*, *коупилище*, *ловище*, *обиталище*, *обитѣлище*, *огнище*, *оцѣстилище*, *пашище*, *плавалище*, *позорище*, *покоище*, *поприще/пъприще*, *привѣжище*, *пристанище*,

⁹ Броят на *nomina loci* на *-лице* не е окончателен, защото все още няма лематизация на словоформите в общия лексикален индекс от 12-томното издание на *СтПр*, който ще е в основата т. 13, *Речник на лексиката в Търновската редакция на Стишния пролог* (колектив от лексикографи работи по изработването му).

¹⁰ Съществителните, които се регистрират и в *стбрк*, са подчертани.

присѣдалище, приѣтилище, прѣтище, прѣвъвалище, прѣобитѣлище, пжтище, свѣтилище, стогалице, съворище, съкровище, съньмище, сѣдалище, сѣдилище, сѣдище, топличище, трѣжище, трѣбище, црѣквище.

Т. Мострова е ексцерпирала от корпуса на изследваните текстове от XIV век 23 съществителни за място, които се отнасят към словообразователния тип със суфикс -ище и са образувани от девербативна основа; 15 от тях се съдържат и в *СтПр*: влждилище, виталище, вълмѣстилище, жилище, коупилище, обиталище, оцѣстилище, попърище, привѣжище, приѣтилище, прѣвъвалище, сѣдалище, сѣдилище, сѣдище, трѣжище. Текстовете в *СтПр* са по-малки по обем от корпуса, изследван от Т. Мострова, но броят на *nomina loci* в него е по-голям и това вероятно се дължи на спецификата на житийните текстове, в които локализирането е свързано с мястото на раждане, на подвизание, на мъчение, на канонизиране, на пренасяне на мощи на персонажите.

Въпреки че според словообразователната морфемика съществителното *игрѣлище* формално се отнася към *nomina loci*, образувани със суфикс -ище, то няма да бъде включено в изследването, защото има семантика на конкретно съществително подобно на *детище, женище, зверище, мъжище, прозвище, становище, страшилище, чудовище* (ОРЦБЕ 1975: 159–161). В териториалните българските говори се среща локалното съществително *игрѣлище* в значение ‘игрище, играло’ (БЕР, т. 2: 8 диал.), но в единствената употреба на *игрѣлище* от *СтПр* значението на думата е ‘посмешище, забавление, гавра’: *седекѣ же оуи изашѣ, и свѣзана въ вавилонѣ ѿведоша ѿко игрѣлище* (т. 3, 16: 24). Ат. Бончев посочва за *игрѣлище* като трето значение ‘място за игра, игрище’ (РЦСлЕ: 197 от гр. *παίγνιον*). В съвременния български език същ. *подигравка* в значение ‘присмех, посмешище, гавра’ е префиксално-суфиксално образувание с произвеждаща девербативна основа *играя*.

ВЛЖДИЛИЩЕ ‘публичен дом; дом на разврата; място на разпътство’ (9)¹¹ *порвѣѣон; и пакы въ влждилище* (*εις τὸν δυσώνυμον τόπον*) *ведѣна бывши* (т. 10, 29: 30)¹²; *прѣста кнѣзѣ пасхасѣ. иже и повелѣ въ влждилище* (*порвѣѣон*) *онѣ ѿвести* (т. 4, 49: 20); *стбрк* (от гр. *порвѣѣон*); *Микл*: 33 (от гр. *порвѣѣон*);

¹¹ Под линия ще се посочва в кои томове и с колко словоформи се регистрира лексемата в *СтПр*: т. 4 (1), т. 5 (1), т. 7 (1), т. 8 (4), т. 10 (1), т. 12 (1)

¹² Гръцкото словосъчетание е предадено със същ. *влждилище*. В същия текст се среща и *храмина влждъница*: *въ храминѣ влждницѣ* (*εις πορνικὸν οἶκον*) *въвѣна бывши*.

Бер: 10¹³; *Срезн*: 116 (от гр. εἰς τὴν κάμινον); *СдрЯ*: 234 (гр. съответствия не са посочени); *РЦСлЕ*: 49 (от гр. λорνεῖον); *ПРОДД*: 36; *РБЕ*: 668 (*старин.*). Произвеждащата основа е девербативна: влждити : влждилище [blǫditi : blǫdilište].

БОРИЩЕ ‘място за постнически подвиг и духовна борба; убежище на отшелник’ (1): вѣзврати сѧ вѣ постничьское свое **ворище** (т. 2, 55: 26); *стбрк* ∅; *Микл*: 41 (от гр. ἀγωνιστήριον, παλαίστρα); *РЦСлЕ*: 60 ((от гр. ἀγωνιστήριον); *ПРОДД*: 39; *РБЕ*: 749 (*рядко*). У *Бер*: 11 има **ворвище**¹⁴. Същ. **ворище** е производно, за което има наличие на именна и на глаголна основа: **ворь** ‘борба за отстояване на нещо; духовна борба’ и **ворити** ‘боря се, воювам; водя духовна борба’: [вогъ : borište]; [bor(i)ti : borište].

ВИТАЛИЩЕ ‘жилище; подслон, странноприемница; обител; убежище’ (9)¹⁵: по кончаніи стѣнъ и иже вѣ немъ **виталица** (οἰκήσεις) (т. 9, 33: 18); вси же прѣспѣваахъ, еже сътворити стѣнѧ **вѣтвалище** (т. 9, 75: 33); **виталице** (σκηνοῖς) голиндоу҃хын вѣ едемѣ селеніа ти (т. 11, 31: 7); и инвокыи҃хъ **виталица** довыткомъ овогати (т. 12, 39: 7); *стбрк* ∅; *Микл*: 65 (от гр. ξενία, οἰκήσις, οἰκίδιον, γαλεάγρα); *СдрЯ*: 437 (πανδοχεῖον, κατοικία, ξενία); *РЦСлЕ*: 77 (κατάλυμα, σταθμός, κατοικητήριον); *ПРОДД*: 61. Мотивиращата основа е девербативна: витати : **виталице** [vit(a)ti : vit(a)lište].

ВРѢТИЩЕ ‘чувал, голяма торба; вретиче, груба дреха’ (25)¹⁶: вѣложена вѣ **врѣтище** (σάκκου) и вѣ езеро никейское вѣврѣжена (т. 7, 8: 26); нво сѧть **врѣтища** иакоже свѣтлы одежѧ (т. 4, 53: 7); *стбрк* (от гр. σάκκος); *Микл*: 79 (от гр. σάκκος, μαρσύπιον); *СРП*: 59 (по гр. σάκκος); *Бер*: 18¹⁷; *СдрЯ*: 498 (от гр. σάκκος, ῥάκος); *Срезн*: 321–322 (от гр. μάρσιπος, μαρσύπιον, κάρταλλος, σάκκος); *РЦСлЕ*: 110 (от гр. σάκκος, μάρσιπος); *НГРБЕ*: 169; *ПРОДД*: 70; *БЕР*: 186; *РБЕ*: 418 (*диал.*). Според *БЕР*: 186 етимологията на **врѣтище** се свързва с диал. *врец*, *вреса* ‘вретиче’ от праслав. *vert- < ие. *wer-, т.е. същ. **врѣтище** е десубстантив [vertište].

ВЪЛАГАЛИЩЕ ‘торба, кесия’ (3)¹⁸: доколѣ не можетъ испразнити сѧ сѣе **влагалище** (т. 1, 25: 31); лежжѣи҃и вѣ овитѣли златаго **влагалища** (κειμένη) (т.

¹³ Значението у Беринда е мѣстце росишетныхъ.

¹⁴ Значението на **ворвище** у *Бер* е ‘мѣстце гдѣ вываютъ поединки’.

¹⁵ Т. 4 (2), т. 6 (2), т. 9 (2), т. 11 (1), т. 12 (2).

¹⁶ Т. 1 (2), т. 2 (5), т. 4 (6), т. 7 (1), т. 10 (6), т. 11 (1), т. 12 (4).

¹⁷ Като синоними на **врѣтище** Беринда посочва власнища и верѣто.

¹⁸ Т. 1 (1), т. 11 (2).

11, 62: 25); **вѣ** **вѣлагалище** (θήκη) твои грѣтанъ маркіане (т. 11, 30: 7); *стбрк* (от гр. βαλάντιον); *SJS*: 391 (βαλλάντιον, δεσμός); *Бер*: 20; *Микл*: 96 (от гр. βαλάντιον, ἐνθήκη); *СДрЯ*: 157 (от гр. βαλάντιον); *РЦСлЕ*: 78 (от гр. βαλ(λ)άντιον, δεσμός, μάρσιπος, коледός); *ПРОДЦ*: 63; *РБЕ*: 244 (*остар*) – употребата на *влагалище* със старата семантика е ограничена. Мотивиращата основа на съществителното е девербативна: **вѣлагати** : **влагалище** [vʎlagati : vʎlagalište].

вѣмѣстилище ‘място, обиталище, жилище; място за пребиваване’ (1): **не вѣ** **едино** **вѣмѣстилище** себе съставлѣа. нж вына по сѣ прѣхѣдѣа. (т. 5, 68: 31); *стбрк* *ѵ*; *Микл*: 97 (от гр. χωρίον, πανδοχεῖον); *SJS*: 304 (ѵ гр.); *РЦСлЕ*: 80 (от гр. χώρα); *СДрЯ*: 171 (от гр. χώρα). В съвременния български език *вместилище* има значение ‘място, предназначено за вместиране, поместване, поставяне на нещо’ *РБЕ*: 288¹⁹. Произвеждащата основа е глаголна: **вѣмѣстити** : **вѣмѣстилище** [vʎmĕstilište], но словообразователната верига е по-сложна: [mĕsto : mĕstiti²⁰ : vʎmĕstiti : vʎmĕstilište].

гноище ‘място, където се изхвърля тор; торище, бунище’ (6)²¹: **полиевктѣ** вѣ **гноищи** (копріа) погрѣвенъ сконѣсѣа (т. 12, 9: 14) кѣ **симѣ** **вѣжѣлѣнѣи** **поискавши** **жена** и **гноище** **изгѣвѣрѣтши** (т. 2, 49: 32); *стбрк* (от гр. копріа); *Микл*: 132 (от гр. κοπρών, κοπρία); *СДрЯ*: 336 (от гр. копріа); *РЦСлЕ*: 129 (от гр. копріа); *НГРБЕ*: 226; *РБЕ*: 241 (*диал*). Думата е широко представена в териториалните български говори. Мотивиращата основа е десубстантивна: **гнои** : **гноище** [gnojʎ : gnojʎište].

жилище ‘жилище, дом, къща; скиния, храм; убежище, живелище’ (15)²²: **вѣ** **скрѣвѣ** **прѣстажѣе** **жилище** (κατοικία) **идетѣ** (т. 8, 24: 33); **старѣ** **вѣзоромиѣ** и **вѣлѣ** **власы** **жилище** (χωρίω) **имѣа** **не** **вѣ** **дале** **никомидѣискааго** **градѣ** (т. 10: 11: 10); *стбрк* (от гр. οἰκία, ἴκημα, κατοικία, παροικία, καταγώγιον, κατοίκησις, κατοικητήριον, οἰκητήριον, οἴκησις, μονή, σκηνωμα); *Микл*: 198 (от гр. οἰκητήριον, οἰκία, παροικία, μονή, καταγώγιον, σκηνή, σκηνωμα); *Срезн*: 874 (от гр. κατοικητήριον); *СПП*: 106 (от гр. κατοικίαν,

¹⁹ В съвременния български *помещение* принадлежи към групата на *nomina loci*. Морфемното членение на *помещение* е двойствено: а) от основата на мин. страд. прич.: **помѣстити**→**помѣщенѣ** *romĕšten-* + суфикс *-ъj(e)* [*romĕštenije*]; б) от девербативната основа на **помѣстити**: *romĕsti*-> *romĕstj-* + суфикс *-енъj(e)* [*romĕštenije*].

²⁰ Глагол **мѣстити** у *Микл*: 392, *Срезн*: 244 – примерът е от *Богословие* в превод на Йоан Екзарх.

²¹ Т. 1 (2), т. 2 (2), т. 12 (2).

²² Т. 2 (3), т. 4 (1), т. 5 (4), т. 8 (2), т. 9 (1), т. 10 (2), т. 11 (1), т. 12 (1).

κατοικητήριον); *СлДрЯ*: 262 (от гр. κατοικητήριον, ἐνδιαίτημα, οἰκητήριον); *РЦсЕ*: (от гр. οἰκίον, οἰκητήριον, σκῆνος, κατοίκησις, σκῆνωμα, δίατια). В съвременния български първична е семантиката ‘сграда, помещение за живеене на хора; дом къща, апартамент’, но се пазят и останалите значения на думата. Мотивиращата основа е девербативна: жити : жилище [žiti : žilište].

ЖРЪТВИЦЕ ‘идолски жертвеник, езически храм’ (3)²³: поклонѣхъ сѧ ємоу клеветѣхъ на івана. ради **жрѣтъвища** (θυσιαστήριου) аполонѡва иже и низложи ѥ (т. 1, 89: 11); въ **истоганнѣмъ жрѣтъвищи** (γλυπτολάτρου) посѣвѣнъ въ (т. 9, 61: 27). *стбрк* ѿ²⁴; *Микл*: 200 (от гр. θυσιαστήριον); *Срезн*: 889 (от гр. θυσιαστήριον)²⁵; *СДрЯ*: 274 (от гр. θυσιαστήριον); *РЦСлЕ*: 170 (от гр. θυσιαστήριον). Лексемата е производна от десубстантивна основа: жрътва : жрътвице [žr̥tva : žr̥tvište].

ИДОЛИЩЕ ‘езически храм, капище’ (1): Он же тыѡ испытѡвъ, въвѣ ж въ **идолище** (т. 11, 21: 2); *стбрк* ѿ; *Микл*: 237 (εἰδωλεῖον)²⁶. Произвеждаща основа е десубстантивна от гръцкото εἶδωλον: идолъ : идолище [idolъ : idolište].

ИДОЛОЖРЪТВИЦЕ ‘езически храм, идолски жертвеник, идоложертвеник’ (1): єлѣинскаѧ **идоложрѣтъвища** (ἔθνικοῦς ναοῦς) разори (т. 6, 66: 32); *РЦСлЕ*: 225 (от гр. εἰδωλεῖον) В двукоренния compositum **идоложрътвице** първият компонент е гръцизъм (εἶδωλον : идол(о)-), а вторият компонент е производното същ. за място от десубстантивна основа жрътва (-жрътвице)²⁷: **идоложрътвице** [idoložr̥tvište].

²³ Т. 1 (1), т. 9 (1), т. 12 (1).

²⁴ В *стбрк* и *СтПр* се регистрира същ. жрътвѣница, мотивирано от деактивна основа: жрътвѣнъ → жрътвѣница; у *Бер*: 37 присъства същ. жрътовникъ.

²⁵ В *Микл*, *СДрЯ* и *Срезн* е посочено общото значение ‘жертвеник’, но в *СтПр* жрътвице се употребява със семантика ‘идолски жертвеник, езически храм’.

²⁶ Трите употреби на идолище у *Микл* са от сръбски Патерик от XVI в., от руски миней от XVI в. и от сръбски пролог от XVII век. Примерът от *СтПр* е по Зогр. 80, третата четвърт на XIV век.

²⁷ В целия корпус на *стбрк* има само две сложни думи с първи компонент **идоло-**: **идоложрътвѣнъ** и **идолослоужитѣлъ** (*СтБР*: 587–588). В *СтПр* те са 9: **идоложрътвице** [т. 6 (1)], **идоложрътвѣнъ** [т. 9 (2), т. 10 (1), т. 11 (1)], **идоложръць** [т. 7 (1), т. 8 (2)], **идолониествовати** [т. 5 (1), т. 6 (1)], **идолослоужевѣникъ** [т. 3 (1), т. 4 (1), т. 6 (1), т. 7 (5), т. 9 (1), т. 10 (1)], **идолослоужевѣнъ** [т. 6 (1), т. 10 (1)], **идолослоужевѣница** [т. 2 (1)], **идолослоужение** [т. 9 (2), т. 12 (1)], **идолослоужитѣлъ** [т. 1 (1), т. 2 (2), т. 4 (2), т. 5 (1), т. 6 (3), т. 7 (2), т. 8 (2), т. 9 (1), т. 11 (1)]. Това е показателно за развитието на книжовния български език и за засилената употреба на сложни думи през XIV век.

ИСХОДИЩЕ ‘мястото, където извира вода; извор’ (1): **живеть прї исхωδιщи** (διεξόδους) **таинный вωдь** (т. 4, 25: 9); **стбрк** (от гр. διεξοδος); **Бер**: 52; **Микл**: 274 (от гр. διεξοδος); **СДрЯ**: 121 (от гр. διεξοδος); **Срезн**: 1162–1163 (от гр. διεξοδος, ἔξοδος); **РЦСлЕ**: 223 (ἔξοδος, διεξοδος, ἄφεσις); **РБЕ**: 746. В съвременния български има активна употреба. Мотивиращата основа е десубстантивна: **исходъ** : **исходище** [isходъ : isxodište]²⁸.

КАПИЩЕ ‘езически жертвеник, капище; оброчище, свещено място’ (29)²⁹ **ειδωλολατρεία**,: **идωл'скаа капища** (βωμοὺς τῶν εἰδώλων) (т. 2, 31: 22); **таже капищъ** (ναὸν εἰδωλολατρικόν) **привѣнъ** (т. 3, 68: 16); и **дръзокъ проповѣданію потекъ и црквы идолекыа и капища** (ξόανων) **разоривъ** (т. 9, 74: 15); **стбрк** (εἶδωλον, ἄγαλμα, εἰκών, ξόανον); **Микл**: 283 (τέμενος, ἄγαλμα, ζώδιον, στήλη, γλυπτόν, ξόανον, εἶδωλον, στήλη); **Срезн**: 1192–1193 (βωμός, ναός, ξόανον, ἄγαλμα, εἶδωλον, ζώδιον); **СДрЯ**: 203 (ξόανον, ναός); **Бер**: 52³⁰. Прабългарското същ. **капище** се среща и в сръбски, и в руски ръкописи. Произвеждащата основа за **капище** е десубстантивна: прабългарското *kār→ **стб** **капъ** ‘изображение, образ, подобие’ (**СтбР**: 718) **капъ** : **капище** [каръ : kapište].

КОУПИЛИЩЕ ‘тържище, пазар’ (6)³¹: **положенъ въ въ съворѣ мѣднааго кѣпилица** (Χαλκοπρατείων) (т. 8, 32: 1); **въ афродисїи на коупилищи** (ἀγορᾶς) **ѿ нихъ, каменїемъ повнени** (т. 8, 74: 19); **стбрк** ∅; **Микл**: 322 (от гр. ἀγορά, ἐργαστήριον); **Срезн**: 1369 (ἀγορά); **СДрЯ**: 332 (∅ гр.); **РЦСлЕ**: 248 (от гр. ἀγορά); **РБЕ**: 374 (*остар.*). Същ. **коупилище** е производно от девербативна основа: **коупити** : **коупилище** [kupiti : kupilište].

ЛОВИЩЕ ‘място за ловно състезание’ (1): **съжещи лица ихъ таже на ловищи мевемъ повити ихъ** (т. 12, 28: 22); **стбрк** ∅; **Микл**: 342 (от гр. κυνηγέσιον); **Срезн**: 38–39 (от гр. κυνηγέσιον); **СДрЯ**: 421 (от гр. κυνηγέσιον); **РЦСлЕ**: 257 (от гр. κυνηγέσιον); **РБЕ**: 716. Произвеждащата основа за същ. **ловище** може да се определи като десубстантивна — **ловъ** : **ловище** [ловъ : lovište], въпреки че според Т. Мострова **ловище** е образувано от девербативна основа (Мострова 2015: 110).

²⁸ Беринда посочва и значения **выхожкнѣе**, **роспѣтъе**, **перехрестѣе** ‘кръстопът’.

²⁹ Т. 1 (2), т. 2 (3), т. 3 (4), т. 5 (4), т. 6 (3), т. 7 (4), т. 8 (1), т. 9 (4), т. 10 (2), т. 11 (1), т. 12 (1).

³⁰ Значението у Беринда е **поганскаа црковъ**.

³¹ Т. 2 (1), т. 3 (1), т. 5 (2), т. 8 (2).

ОВИТАЛИЩЕ/ОВИТЪЛИЩЕ ‘жилище, подслон; странноприемница; място за живеене’ (10)³² пръвѣѣ ми съ синѣ **ОВИТЪЛИЩЕМ** (μετοικίαν) ѱλдо. салаѳѳила юдово племя принѡси (т. 4, 69: 16); пагы лнишьское достиже **ОВИТАЛИЩЕ** (κελλίον) (т. 6, 37: 20); *стбрк ѿ*; SJS: 470 (ѿ гр.); *Микл*: 466 (от гр. οἰκητήριον, μονή, δοχεῖον); *СДрЯ*: 481, 483 (от гр. παροικία, καταγωγή, ἀγωγή, οἰκητήριον,); *РЦСлЕ*: 283 (от гр. οἰκητήριον, καταγωγή, κατάλυμα, ἐνδιαίτημα); *ПРОДД*: 30; *РБЕ*: 95–96 (*остар.*). Произвеждащата основа е девербативна: овитати/овитѣти : овиталище/овитѣлище [obitati/obitěti : obitalište/ obitělište].

ОГНИЩЕ ‘огнище; място, където се кладе огън’ (4)³³: истече вода лнѡга, јако погаснѣти ѡгньномѣ **ОГНИЩѢ** (т. 5: 23: 8); повелѣ **ѡгницѡу** великоу срѣѣ грѣ выти (т. 7, 56: 16); *стбрк ѿ*; *Микл*: 488–489 (от гр. ἐσχάρα, πυρεῖον, κάμινος, κλίβανος); *Срезн*: (от гр. ἐσχάρα); *СДрЯ*: 74 (ѿ гр.); *Бер*: 79; *РЦСлЕ*: 346 (от гр. ἐσχάρα, πυίον); *РБЕ*: 329–331. Лексемата е в активна употреба в съвременния български език. Мотивиращата основа е десубстантивна: огнь : огнище [огнь : ognište].

ОЦЪСТИЛИЩЕ ‘жертвеник, олтар’ (1): нѣ праведно ꙗла въхѡдити къ ѳѣжѳю **ѡцѣстѣлищѣ** (т. 2, 10: 27); в *стбрк ѿ*; *Микл*: 547 (от гр. ἱλαστήριον); *Срезн*: 843 (от гр. ἱλαστήριον); *СДрЯ*: 323 (от гр. θυσιαστήριον); *Бер*: 154;. Мотивиращата основа е девербативна: оцѣстити : оцѣстѣлище [ocěstiti : ocěstilište].

ПЛАВАЛИЩЕ ‘лодка, плавателен съд’ (1): и всѣ скѳѡъскаа **плавалища** и корава погрѣзи (т. 12, 23: 24); *стбрк ѿ*; *Микл*: 567 (ѿ гр.). В Кичевския говор се среща *плавалище* в значение ‘нарочно приготвен вир за изкъпване на овцете, преди да ги стрижат’ (*БЕР*: 288). Глаголът *плавя* означава ‘плакна, изплаквам дрехи’ (*РБЕ*: 476). Същ. *плавалище* е производно от девербативна основа: плавати : плавалище [plavati : plavalište].

ПАШИЩЕ ‘пасище’ (1) βομή: всѣ изѡтѣвѣ и села и нивѳа и веси и **пашища** и ливады (т. 11, 66: 32); *стбрк ѿ*; *Микл*: 559 (ѿ гр.); *БЕР*: 80. Същ. *пашище* се регистрира в говора на Горна и Долна Василица, Ихтиманско. Произвеждащата основа е десубстантивна: паша : пашище [*pasja : paša : pašište].

³² Т. 2 (2), т. 4 (4), т. 5 (2), т. 6 (1), т. 12 (1).

³³ Т. 3 (2), т. 5 (1), т. 7 (1)

В съвременния български формата на думата е *пасище* и е производно от девербативна основа: *пасти* : *пасище* [pasti : pasište].

ПОЗОРИЩЕ ‘зрелище, гледка; театрално представление; арена; място за състезания’; (22)³⁴: на тѣ самѣ позорищи (стаδίω) прѣддастъ дѣшж гѣви (т. 1, 65: 24); на позорищи зирѣкти (т. 2, 53: 5); тѣмъ въвѣнъ вывѣ въ позорище (ἵπλοδρομίω) и напѣстивше лѣвы и растрѣгоша его (т. 4, 84: 29); вънапрѣ же позорища (θέατρον) въшедъ, и хѣ проповѣда (т. 5, 12: 26) *стбрк* (от гр. θέατρον); *Микл*: 606 (от гр. θέατρον, θεατροκοπία, στάδιον); *Срезн*: 1090–1091 (от гр. θέατρον, στάδιον); *СДрЯ*: 577 (от гр. θέατρον, στάδιον); *РЦСлЕ*: 34 (от гр. θέα, θέατρον, στάδιον); *Бер*: 86; *РБЕ*: 120 (*остар.*). Мотивиращата основа е десубстантивна: *позоръ* : *позорище* [rozogъ : rozorište].

ПОКОИЩЕ ‘място за покой, обител; жилище, стая, гробница’ (5)³⁵: саватѣе въ покоище бѣжтвное ꙗко мѣнкъ стижетъ (т. 1, 72: 20); аще хѣиши мало покоище върѣкти поиди къ пѣградѣю (т. 2, 43: 7); доврѣ пожитъ и къ нѣсномоу покоищу (ταφείς) прѣиде (т. 8, 43:11); *стбрк* ѿ; *SJS*: 126 (от гр. κατάπαυσις, ἀνάπαυσις); *Микл*: 610 (от гр. ἀνάπαυσις, ἀνάπαυλα, ἄνεσις, κατάπαυσις); *РБС*: 103 (от гр. κατάπαυσις); *Срезн*: 1111 (от гр. ἀνάπαυσις, κοιμητήρια); *СДрЯ*: 41–42 (от гр. κοιμητήρια; κατάπαυσις, ἀνάπαυσις); *РЦСлЕ*: 36 (от гр. κατάπαυσις; οἰκητήριον); *ПРОДД*: 362. Същ. *покоище* е мотивирано от десубстантивна основа: *покои* : *покоище* [rokojъ : rokojište].

ПОПЪРИЩЕ/ПЪПЪРИЩЕ ‘мярка за дължина, миля; игрище, място за състезания; път, житейски път’ (32)³⁶: изыде изъ врътна въсѣдъ на лѣвѣ и поиде до шѣдесате пъприщъ (т. 1, 51: 27); ѿцѣ македонїе. имааше пъприще и стоалище горскыа връхы (т. 5, 68: 30); въ едно пъприще (συσταδιοδρομοῦσιν) потекоста и ѿба мѣнка (т. 12, 67: 26); мѣунааго пъприща (στάδιον) прѣтекше лекѡ (т. 12, 67: 27); *стбрк* (от гр. μίλιον, στάδιον); *Микл*: 627 (от гр. στάδιον); *Срезн*: (от гр. στάδιον, μίλιον); *РБС*: 121 (от гр. στάδιον); *СДрЯ*: (от гр. στάδιον, μίλιον); *СПП*: 403 (от гр. μίλιον) *Бер*: 88; *РЦСлЯ*: (от гр. στάδιον, μίλιον). Според Найдено Герова *поприще* в българските говори е със значение ‘широко равно отворено място; площ, площад, стъга, *прен.* поле за жизнена изява’ (*НГРБЕ*: 194). Това същ. се счита за вторично заето от руски, а относно произхода му няма единно становище (*БЕР*: 526).

³⁴ Т. 1 (1), т. 2 (5), т. 3 (2), т. 4 (2), т. 5 (2), т. 6 (1), т. 7 (2), т. 10 (1), т. 12 (6).

³⁵ Т. 1 (2), т. 2 (1) т. 8 (1), т. 12 (1).

³⁶ Т. 1 (2), т. 2 (4), т. 3 (4), т. 4 (2), т. 5 (3), т. 6 (2), т. 7 (1), т. 9 (2), т. 10 (1), т. 11 (3), т. 12 (5).

привѣжице ‘убежище, прибежище, подслон; пристанище’ (1): оупованіє ми вѣъ **привѣжице** ми хѣ кров же ми дхъ стѣи (т. 3, 13: 23); *стбрк* (от гр. катаφυγή); *Микл*: 662 (ø гр.); *СДрЯ*: 363–364 (от гр. φθαδευτήριον, катаφυγή); *Срезн*: 1382 (от гр. катаφυγή); *РЦСлЕ*: 80 (от гр. катаφυγή); *РБЕ*: 348. Морфемната структура на същ. **привѣжице** включва корен *-bēg-*, префикс *pri-* и суфикс *-išt(e)*. Според Т. Мострова същ. **привѣжице** е девербална формация, при която суфиксът *-ице* се присъединява директно към глаголната основа, като се игнорира тематичната гласна (Мострова 2015: 110): [*pribēgati/pribēgnōti/pribēžati* + *-išt(e)* : *pribēžište*]: Възможно е същ. **привѣжице** да е възникнало по префиксално-суфиксален словообразователен тип от десубстантивна основа: **вѣгъ** : **привѣгъ** (*Микл*: 661) : **привѣжице** [*pribēgъ* : *pribēžište*].

пристанице ‘пристанище; спокойно място; странноприемница, подслон, убежище’ (3)³⁷; по **пристаницехъ** и **штишѣ стѣи штичуа** и **пловецѣмъ авлѣа са скорѣише прихѣдити къ градуу** (т. 2, 80: 6); и **вѣше сїное пристанице** (ξενῶνα) **ниціимъ** и **неджжннимъ** и **трѣвѣжціимъ** **помоци** (т. 10, 61: 29); *стбрк* (от гр. λιμήν); *Микл*: 680 (от гр. λιμήν, ἀκρωτήριον); *Бер*: 99; *Срезн*: 1461 (от гр. λιμήν); *РБС*: 111 (от гр. λιμή); *СДрЯ*: 578 (от гр. λιμήν); *РЦСлЕ*: (от гр. λιμήν, ὄριος). В съвременния български думата има активна употреба. Според В. Радева същ. **пристанище** е посочено като заемка от руски, въпреки присъствието му в *стбрк* и в среднобългарски текстове (Радева 1991: 118). В изследването на В. Ефимова лексемата **пристанице** е отнесена към производните съществителни със суфикс *-išt(e)* в *стбрк*, но не е включена нито към групата на производните от десубстантивна основа, нито към групата на производните от девербативна основа (Ефимова 2006: 173–176). Тя уточнява, че „префиксите, които се съдържат в морфемната структура на старославянските съществителни, в повечето случаи не се явяват морфи на словообразователните морфемни, а са морфемни на префиксалните глаголи, от които са били образувани тези съществителни“ (Ефимова 2006: 182). Възможно е префиксално-суфиксалното образувание **пристанице** [префикс *pri-*, корен *-stan-*, суфикс *-išt(e)* : *pristanište*] да е мотивирано от девербативна основа (**пристати**, **пристанж** : **пристанице**) или от десубстантивна основа: (**станъ**³⁸ : **пристанъ**³⁹ : **пристанице**).

³⁷ Т. 2 (1), т. 9 (1), т. 10 (1)

³⁸ В *стбрк* има 4 употреби (СС: 623)

³⁹ Лексемата се регистрира в Миней за м. май от XII в. (*Срезн*: 1461).

присѣдалище ‘епископски престол, катедра’ (1): карское въспрѣимлетъ присѣдалище (ἔγινε ἐπίσκοπος στήν πόλη τῶν Κάρων) (т. 6, 37: 22); *стбрк ѿ*, но със 7 употреби се регистрира сѣдалище (*СтБР*: 896). Лексемата не се открива в лексикографските справочници и засега може да се приеме за *hарах legomenon*. Произвеждащата основа е девербативна. Суфиксът *-lišt(e)* с разширение *-ališt(e)* се прибавя към корена на глагола: сѣсти, присѣсти (присѣдѣ, присѣдѣши) [*sěd̥ti > prisěd̥ti > prisěsti : prisědališt(e)]. Суфиксът *-lišt(e)* обаче може да е прибавен към основата на сѣдати⁴⁰ : присѣдати⁴¹ : присѣдалище [prisědati : prisědalište].

приѣтилище ‘вместилище, съсед, ковчеже’ (5)⁴²: прѣвѣзидѣ въсѣхъ иже тамошнѣи ѿвѣтѣли. **приѣтилище** доврѣдѣтѣли вѣвь (т. 4, 26: 27); изъ млада възраста себе очистивъ, **приѣтилище** (δοχεῖον) въ ѿтго дѣха (т. 6: 19: 14); се же тако въсѣкыа доврѣдѣтѣли въспрѣимши изъ дѣтства• и **прѣтилище** блѣгымъ вѣвшѣа (т. 12, 38: 12); *стбрк ѿ*; SJS: 335 (от гр. κεμήλιον)⁴³; *Микл*: 690 (от гр. δοχεῖον); *Бер*: 101; *СДрЯ*: 667 (от гр. δοχεῖον); *Срезн*: 1505 (ѿ гр.); *РЦСлЕ*: (от гр. ἀγγεῖον, (ἀπο)δοχεῖον). Произвеждащата основа е девербативна, а словообразователният тип е префиксално-суфиксален: [ѣти : prijēti : prijētilište]. Т. Мострова отнася **приѣтилище** към групата на първия словообразователен подтип с разширен вариант на наставката *-илище*.

прѣтище ‘дрипаво облекло; одежда’ (2): рѣза же емѣ вѣше прострѣто **прѣтище** (т. 5, 33: 33); ничтоже болѣе ины тѣуиа одѣнь въ единѣ **прѣтище** ницаго (т. 5, 88: 29); *стбрк ѿ* **прѣтище**, но в *Супр* еднократно е употребена формата **прѣтищицъ** от *ράκκοδυτῶν*, която е лематизирана като **прѣтиць** (*СтБР*: 458). Основателно е мнението на Ефимова, че формата в именителен падеж трябва да е **прѣтище**, а не **прѣтиць**, и да се отнесе към *nomina loci* (Ефимова 2006: 174); *Микл*: 716 (от гр. ῥακος); *Срезн*: 1752–1753 (от гр. ῥακος, λίνον); *Бер*: 89; *РЦСлЕ*: 43 (от гр. ῥακος); У Н. Геров се съдържат цяла група диалектни съществителни, производни от корен **прѣт-**: *прѣтушина*, *прѣтошѣя*, *прѣтошѣяк*, *прѣтяница* (*НГРБЕ*: 321–322). Мотивиращата основа на **прѣтище** е десубстантивна: **прѣтъ** : **прѣтище** [prětъ : prětište].

⁴⁰ сѣдати (*Срезн*: 887);

⁴¹ В речниците липсва **присѣдати**, но в съвременния български *присядам* е в активна употреба.

⁴² Т. 4 (1), т. 6 (1), т. 9 (1), т. 10 (1), т. 12 (1).

⁴³ Примерът в SJS е от български ръкопис от XIII в.

прѣбывалище ‘място за живеене, за пребиваване, жилище; обител; жилища’ (10)⁴⁴: *дати ємоу прѣбывалище* (т. 2, 42: 8); и *оуышѣ инуоуѣствѣшии прѣбывалища*, и *ѡцѣмъ приоуѣщив сѧ* (т. 3, 27: 32); *вѣтвныи зєвина въ горѣ нѣкоєи сътвори прѣбывалище* (ἀσκητικὸν καταγώγιον) (т. 6, 60:13); *црѣмъ възвиже* и *старѣшинамъ прѣбывалища* (т. 12, 17: 14); *стбрк ѿ*; *Микл*: 718 (от гр. *παροικία, μονή*); *Срезн*: 1618 (от гр. *πρωχειόν*); *СДрЯ*: 23 (от гр. *καταγώγιον, παροικία, μονή*); *РЦСлЕ*: 56 (от гр. *παροικία, ἐνδιαίτημα*). Според *БЕР* глаг. *пребивавам* е заемка от рус. *перебывать* (т. 1: 46), а всъщност в *стбрк* глаг. *прѣбывати* се регистрира с повече от 100 употреби (*СС*: 533). Мотивиращата основа на същ. **прѣбывалище** е префиксално-суфиксално образуване от девербативна основа: *прѣбывати* → **прѣбывалище** [prěbuvati : prěbuvalište].

прѣобитѣлице ‘странноприемница, подслон’ (1): *тоѡа създаномѡмѡ вѣрѡщиши ѡправленію прѣобитѣлице* (т. 2, 25: 20); *стбрк ѿ*; *Микл*: 740 (от гр. *κατάλυμα*). По морфемна структура е префиксално-суфиксално образуване от девербативна произвеждаща основа: *прѣобитѣти* : **прѣобитѣлице** [prěobitěti : prěobitělište].

пѣтище ‘път, улица’ (2)⁴⁵: *за ржцѣ и нѡсѣ поємше влачаахъ и по пѣтищѣ рѣахъ* (т. 3, 97: 23); *по пѣтищѣхъ стѣго влачишъ за ногѣ того свързавше* (т. 7, 25: 33) *стбрк ѿ*; *Микл*: 765 (ѿ гр.); *Срезн*: 1735 (ѿ гр.); *РЦСлЕ*: 110 (от гр. *ὁδός*). В книжовния български език активна е формата *пѣтища*⁴⁶ за мн.ч. на същ. *пѣт*. В говора на Хасковско се среща *пѣтище* в значение ‘датата на смъртта на някого, когато се извършва религиозен обряд’ (*БЕР*: 119). Изходното и производното съществително имат еднакво значение. Според В. Ефимова в подобни случаи производното съществително е резултат от суфиксално „обновяване“ на думата чрез словообразователна морфема, която има ярко словообразователно значение (Ефимова 2006: 175). Мотивиращата основа за **пѣтище** е десубстантивна: *пѣть* : **пѣтище** [pětʲ : pětʲište].

⁴⁴ Т. 2 (3), т. 3 (1), т. 4 (2), т. 5 (1), т. 6 (2), т. 12 (1).

⁴⁵ Т. 3 (1), т. 7 (1).

⁴⁶ Формата *пѣтища* (именит. мн.ч. от *пѣтище*) в съвременния български е възприета като форма за мн. ч. на *пѣт* вм. нормативната за старобългарския език *пѣтъи*. Формата за множествено число *пѣтища* в съвременния български пази частично събирателното значение на думата.

СВАТЛИЦИЕ ‘святилище, свято място; жертвеник, олтар’ (2)⁴⁷: *къ томѣ и сѣтлицѣ съврѣшаемѣ* (т. 2, 10: 17); *по днѣх же нѣкъий емише того въ сѣтлицѣ вишж немлѣтивно* (т. 10, 72: 7); *стбрк* (от гр. ἁγίασμα); *SJS*: 39 (от гр. ἁγίασμα, ἱερόν); *Микл*: 832 (от гр. ἁγίασμα, τὸ ἱερόν); *РЦСлЕ*: 150 (от гр. τὸ ἱερόν, τὸ ἅγιον, ἁγίασμα); *Бер*: 113. В съвременния български същ. *святилище* има активна употреба. Произвеждащата основа е девербативна: *свѣтити* : *свѣтилицие* [svetiti : svetište].

СЕЛИЦИЕ ‘селище, населено място; убежище; място за живеене’ (1): *послѣдже оставивъ прѣхожѣнїа и стирїево селицие* (Στείριον ὄρος) *достигъ < ... > прорече свож кончинж въсѣмъ* (т. 6, 22: 10); *стбрк* (от гр. ταμειῶν); *SJS*: 57 (от гр. ταμειῶν); *Микл*: 836 (от гр. σκήνωμα, αὐλή, χώρα); *Срезн*: 326 (от гр. αὐλή, κατοικία, σκήνωμα); *РЦСлЕ*: 154 (от гр. αὐλή). В съвременния български лексемата има активна употреба в значение ‘селище, населено място’. Същ. *селицие* е производно от десубстантивна основа: *село* : *селицие* [selo : selište].

СТОГАЛИЦИЕ ‘конюшня; убежище; пребивалище, местопребиваване, място’ (6)⁴⁸: *ближнеє изъворѣте бѣжїа слава стогалице* (στάσις) (т. 1, 22: 21); *повелѣ свазати емѣ ржцѣ и нозѣ и поврѣци его въ конскаа стогалица да вси ноши погранѣ вѣдѣ илии* (т. 1, 103: 6); *не моа ѣ таковаа прѣвѣтнаа иквна. нж бѣжїа. и сѣеннымъ црквнымъ стогалицемъ оуправлена* (т. 2, 42: 21); *стбрк* ø; *Микл*: 885–886 (от гр. βάσις, στάσις, στάδιον, κειμήλιον); *РЦСлЕ*: 204 (от гр. στάσις, στάδιον); *ПРОД*: 481. Същ. *стоялице* се употребява в банатските говори (*БЕР*: т. 7: 481). Т. Мострова обособява втори словообразователен подтип с разширен вариант на наставката -лице (Мострова 2015: 111) Същ. *стогалице* може да се отнесе към словообразователен подтип *nomina loci*, образувани от девербативна основа с разширен суфикс - (i)list(e)/ -(a)lišt(e)/ -(ja)lišt(e): *стогати* : *стогалице* [stojati : stojalište].

СЪВОРИЦИЕ ‘сборище; събрание; синагога, юдейско сборище; синедрион’ (2)⁴⁹: *въ такovyи днѣх вѣнннннн гѣу нашемѣ иѣ хѣу. въ съворицие юудейское* (т. 1, 21: 22); *повелѣ же срѣ съворища наченѣ* (т. 10, 72: 9); *стбрк* ø; *Микл*: 909 (от гр. σινέδριον, συναγωγή); *Срезн*: (от гр. σινέδριον, συναγωγή); *РБС*: 135 (от гр. σινέδριον); *РЦСлЕ*: (от гр. συναγωγή, σινέδριον);

⁴⁷ Т. 2 (1), т. 10 (1).

⁴⁸ Т. 1 (2), т. 2 (1), т. 5 (2), т. 7 (1).

⁴⁹ Т. 1 (1), т. 10 (1).

Мотивиращата основа за същ. **съборище** е десубстантивна: [събогъ : събориште].

съкровище ‘кутия за скъпоценности, кесия; тайно място, скривалище, тайно убежище; съкровищница; богатство, имане’ (13)⁵⁰: и злоучѣствѣомъ ѡномъ цѣрю въ адова **скрѡвища** низведеиѡ (т. 2, 90: 7); такоже великое **съкровище** лежаше (т. 7, 16: 26); въ тѣснѣ **скрѡвищи** (οἰκίσκῳ) себе затворивъ (т. 9, 14: 30); *стбрк* (от гр. ταμεῖον, τὸ ἀλόκρυφον, κατάδυσις, θησαυρός); *Микл*: 929 (от гр. κατάδυσις, θησαυρός, σκεῦος); *Срезн*: 723 (от гр. ταμεῖον, θησαυρός), *РБС*: 139 (от гр. θησαυρός); *РЦСлЕ*: 182 (от гр. θησαυρός, γάζα, ταμεῖον, τισαύρισμα); *Бер*: 127. В съвременния български **съкровище** е в активна употреба, но със стеснената семантика ‘богатство, имане; скъпоценности’ или в преносно значение ‘нещо мило, ценно и любимо за някого’. Словообразователният тип на същ. **съкровище** е префиксално-суфиксален (кровъ⁵¹ : съкровъ⁵² : **съкровище**). Мотивиращата основа е десубстантивна: [съкровъ : съкровиште].

сънмище ‘синедрион, съдилище, върховен съд у древните евреи’ (1): не вѣти єго нж **сънмищюу** того прѣстави (т. 10, 70: 17); *стбрк* (от гр. συναγωγή, σινέδριον); *Микл*: 941 (от гр. συναγωγή); *Срезн*: 779–780 (от гр. συναγωγή, σύνοδος, ἔκκλητος); *РЦСлЕ*: 183 (от гр. συναγωγή, σινέδριον); *Бер*: 128⁵³; *РРОДД*: 489. Производното съществително е суфиксално образувание от десубстантивна основа: **сънмиъ** : **сънмище** [съпмиъ : съпмиште].

сѣдалище ‘седалище, място за сядане; събор, събрание; катедра, престол; пейка, стол; съдийски стол’ (3)⁵⁴: вънатрѣ вратѣ двми златѣи злата **сѣдалища** злата поднѡжѣа злати въсхѡди (т. 2, 21: 10); видѣ себе ѡ нѣкоего съворнаго **сѣдалища** стожѣа паче же рещи сѣдищнаго състава (т. 3, 81: 24); Ишвово **сѣдалище** (καθέδραν) рекж гноище полиевктѣ имааше на мжкж (т. 12, 9: 17); *стбрк* (от гр. καθέδρα); *Микл*: 970 (от гр. καθέδρα, δάπεδον); *Срезн*: 886 (от гр. καθέδρα, το ματρίκιον); *РБС*: 144 (от гр. διαδοχή); *РЦСлЕ*: (от гр. καθέδρα, δίφρος, ἔδρα); *Бер*: 130. В съвременния български **седалище**

⁵⁰ Т. 1 (1), т. 2 (2), т. 5 (1), т. 7 (2), т. 9 (1), т. 10 (2), т. 11 (2), т. 12 (2).

⁵¹ СС: 294.

⁵² СС: 653.

⁵³ П. Беринда посочва следните значения за **сънмище**: громада людіи, збѡръ вожница, жидѡвскаѡ школа, съвѡрище.

⁵⁴ Т. 2 (1), т. 3 (1), т. 12 (1).

се употребява активно и в пряко, и в преносно значение. Т. Мострова отнася същ. сѣдалище към словообразователния подтип с разширен вариант на наставката -лице и посочва, че то се среща в различни текстове от XIV век (Мострова 2015: 111). Производното същ. сѣдалище е от девербативна основа (вж. присѣдалище).

сѣдалище ‘сѣдилище, съд’ (1)– ωγράδης βάνη εἰς πρὶν сѣдалищи самъгъ раскопавъ (т. 2, 78: 31); *стбрк* (от гр. βῆμα); *Микл*: 976 (ø гр.); *Срезн*: 597 (ø гр.); *РЦСЛЕ*: 212 (от гр. βῆμα). Ефимова приема, че същ. сѣдалище е образувано от девербативната основа и суфикс -(i)lišt(e) (Ефимова 2006: 175), а Мострова го отнася към най-многобройния словообразователния подтип с разширен вариант на наставката -лице (Мострова 2015: 111). Същ. сѣдалище е мотивирано от девербативна основа: сѣдити : сѣдалище [sɔd(i)tɪ : sɔd(i)lište].

сѣдище ‘сѣдийски престол; сѣдилище’ (30)⁵⁵; и се оуѣвѣвъ князъгъ прѣстави стго на своемъгъ сѣдищи (т. 3, 70: 18); къ сѣдищѣ вынж ходл. (т. 4, 84: 25); поставлѣ же ѡ на сѣдищи и напоустѣ зѣвѣрѡ различныѡ на нѡ (т. 11, 21: 12); *стбрк* (от гр. βῆμα, κριτήριον, праитώριον, δικαστήριον, παρουσία); *Микл*: 976 (от гр. κριτήριον, βῆμα, δικαστήριον); *Срезн*: 600 (от гр. праитώριον, δικαστήριον, βῆμα, κριτήριον); *СПП*: 424 (от гр. κριτήριον); *РБС* (от гр. βῆμα); *РЦСЛЕ*: (от гр. βῆμα, праитώριον, κριτήριον). Мотивиращата основа е десубстантивна: сѣдѣ : сѣдище [sɔdѣ : sɔdište].

топличище ‘място, където има топъл минерален извор’ (2): присныѡ сестры. живѣще ѿ двоѣ знаменнихъ исхѡдѡщѣиѣ топличищѣ (θερμῶν πηγῶν) въ пиѡтѣхъ (т. 1, 52: 23); стоаше лѣпѣгъ и красенъгъ близъгъ вртѣтпа тръжища нѣкоего ерѣ топличищѣ (θερμῶν ὑδάτων) грѡ прѡуѣискааго (т. 9, 65: 26); *стбрк* ø; *Микл*: 997 (от гр. θερμά). Същ. топличище е производно от десубстантивна основа: топлица⁵⁶ : топличище [toplica : topličište].

тръжище ‘тръжище, пазарище, пазар; стъгда, площад’ (1): стоаше лѣпѣгъ и красенъгъ близъгъ вртѣтпа тръжища нѣкоего (т. 9, 65: 26); *стбрк* (от гр. ἀγορά); *Микл*: 1006 (от гр. κόμη, ἀγορά, ἐμπόριον); *Срезн*: 1055 (от гр. ἀγορά, φόρος, ἐμπόριον); *Бер*: 133; *РЦСЛЕ*: 228 (ἀγορά, μάκελλον). В съвременния български *тръжище* е в активна употреба. Мотивиращата основа е десубстантивна: тръгъ : тръжище [trъgъ : trъžište].

⁵⁵ Т. 1 (1), т. 2 (6); т. 3 (6); т. 4 (7); т. 5 (1); т. 6 (1), т. 7 (1), т. 8 (1); т. 9 (3); т. 10 (1); т. 11 (2).

⁵⁶ Същ. *топлица* се пази в съвременния български език като рядка дума (*ПРОД*: 507).

трьквище ‘олтар, жертвеник; светилище, езически жертвеник, капище; езически храм; оброчище’; (9)⁵⁷: **пришѣше гаже въ капищѣ трьквища** (βωμόν) **разврѣгоша такоже оупознани быша въсѣкыа напасти мжкыи прѣтрьпѣша.** (т. 2, 66: 27); **въше же съ сисинїемъ еѣкпомъ въ црѣковѣ идѣлскѣ.** и **аполонѣво разори трьквище** (ἄγαλματα) (т. 2, 31: 6); **праздникъ выважѣ бездѣшнымъ.** **текъ разврати трьквища** (βωμόν) и **жрѣтвы потрѣпта** (т. 7, 54: 4); **стбрк** (от гр. εἰδωλεῖον, σέβασμα, βωμός, θυσιαστήριον); **Микл:** 1010 (от гр. θυσιαστήριον, τέμενος, βωμός, εἰδωλεῖον, ναός, σέβασμα, ἄγαλμα, σπονδή); **Срезн:** (от гр. βωμός, θυσιαστήριον, μαντεῖον); **РЦСЛЕ:** (от гр. θυσιαστήριον, εἰδωλεῖον, βωμός, τέμενος); **СПИ:** 413 (от гр. ναός). В съвременния български *требище* не е в активна употреба, но се среща в научни изследвания в значението на термин. Мотивиращата основа е десубстантивна: **трькѣ** : **трьквище** [trěba : trěbište].

црькѣвище ‘езически храм, капище’(1): и **помолше сѣ къ гѣ црѣквище** **паде и ни единого ѱлака поврѣди** (т. 1, 88: 17); **стбрк** (от ναός); **Микл:** (от гр. ἱερόν); **Срезн:** (от гр. ἱερόν, τέμενος); **РЦСЛЕ:** 327 (от гр. ἱερόν). Произвеждащата основа е десубстантивна: **црькѣ** : **црькѣвище** [сгьку : сгькѣвиште].

Резултатите от конкретното изследване на ексцерпираните от *СтПр* съществителни от ср.р. за означаване на място, образувани със суфикса **-ище**, са показателни за засилване на словообразователната му активност през XIV век в сравнение със старобългарския период. В *Търновската редакция на Стихиения пролог* се съдържат 44 *nomina loci*, образувани със суфикса **-ище**, докато в целия старобългарски ръкописен канон броят им е 31. Общи за *стбрк* и *СтПр* са 21 производни съществителни за място, а 23 от 44-те са нови образувания. Засилването на словообразователната активност на суфикса **-ище** през XIV век се потвърждава и от изследването Татяна Мострова: 15 от ексцерпираните 23 девербативни производни съществителни със суфикс **-ище** за означаване на място се съдържат и в *СтПр*. Езикотворчеството е дело както на творците на оригинални съчинения, така и на преводачите от гръцки на български език. Фактът, че по-голямата част от 44-те локални съществителни със суфикс **-ище** се пазят и в съвременния български език, доказва единството на българския език на лексикално равнище както по отношение на лексикалната семантика, така и по отношение на словообразуването.

⁵⁷ Т. 2 (2), т. 3 (2), т. 4 (1), т. 6 (2), т. 7 (2).

Търновската редакция на Стишния пролог е изключително богат и все още неизследван цялостно източник за историята на българския език, за историческата лексикология и за историческата диалектология.

Съкращения

гр. – гръцки	прич. – причастие
диал. – диалектно	ср.р. – среден род
мин. – минало	същ. – съществително
остар. – остаряло	

Литература

- Бер 1627/1961: Берында, П. „Лексіконъ славеноросскій и именъ тлькованіе“ (1627). Репринт: Київ, 1961 (Пам’ятки української мови XVII ст.) [Beraynda, P. „Leksikona slavenorosskij i imena tlakovanie“ (1627). Reprint: Kiiiv, 1961 (Pam’yatki ukraïnsykoï movi XVII st.)]
- БЕР 1971–2010: Български етимологичен речник. Т. 1–7. София, 1977–2010. [Balgarski etimologichen rechnik. T. 1–7. Sofiya, 1977–2010.]
- Богданович 1975: Богдановић, Д. Две редакције стиховног пролога у рукописној збирци манастира Дечана. – В: Упоредна истраживања 1. Београд, 1975, 37–72. [Bogdanoviћ, D. Dve redaktsije stihovnog prologa u rukopisnoj zbirtsi manastira Dechana. – V: Uperedna istrazhivaња 1. Beograd, 1975, 37–72.]
- Бончев 2002; 2012: Речник на църковнославянския език. Т. I. А–О. София, 2001; Т. II. П–Я. София, 2012. [Bonchev, A. Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik. T. I. A–O. Sofiya, 2001; T. II. P–Ya. Sofiya, 2012.]
- Геров 1973–78: Геров, Н. Речник на българския език. Т. 1–6. София, 1975–1978. [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik. T. 1–6. Sofiya, 1975–1978.]
- Давыдова 2010: Давыдова, С. А. Пролог или Синаксарь? (Об изучении древнерусского Пролога) – Русская литература, № 1, 2010, 227–238. [Davaydova, S. A. Prolog ili Sinaksary? (Ob izuchenii drevnerusskogo Prologa) – Russkaya literatura, № 1, 2010, 227–238.]
- Дьяченко 1993: Гр. Дьяченко. Полный церковно-славянский словарь. Москва, 1993. [Dyuachenko, Gr. Polnayu tserkovno-slavyanskiy slovary. Moskva, 1993]
- Ефимова 2006: Ефимова, В. С. Старославянская словообразовательная морфемика. Москва, 2006. [Efimova, V. S. Staroslavyanskaya slovoobrazovatelynaya morfemika. Moskva, 2006.]
- Ефимова 2011: Ефимова, В. С. Наименования лиц в старославянском языке. Москва, 2011. [Efimova, V. S. Naimenovaniya lits v staroslavyanskom yazayke. Moskva, 2011.]
- Злигостева 1993: Злигостьева, О. Г. Лингвотекстологическое исследование списков *Стишного пролога* XV-XVII вв. (На материале оригинальных русских

- чтений). Автореферат на соискание научной степени кандидата филологических наук. Барнаул, 1993. [Zlaygostyeva, O. G. Lingvotekstologicheskoe issledovanie spiskov Sishnogo prologa XV-XVII vv. (Na materiale originalnykh russkikh chteniy). Avtoreferat na soiskanie nauchnoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Barnaul, 1993.]
- Иванова 2003: Пролог. – Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. София, 2003, 408–410. [Ivanova, K. Prolog. – Starobalgarska literatura. Entsiklopedichen rechnik. Sofiya, 2003, 408–410.]
- Кодов 1969: Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. София, 1969. [Kodov, Hr. Opis na slavyanskite rakopisi v bibliotekata na Balgarskata akademiya na naukite. Sofiya, 1969.]
- Куркина 2015: Куркина, Л. В. Этимологические заметки по славянской лексике. – В: Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова. IV Этимология. Москва, 2015, 210–229. [Kurkina, L. V. Etimologicheskie zametki po slavyanskoj leksike. – V: Truday Instituta russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova. IV Etimologiya. Moskva, 2015, 210–229.]
- Маринова(=Тихова) 2005: Маринова, А. Специфична употреба на някои съществителни имена от Обикновения пролог като названия на оръдия и средства за мъчение. – В: Преславска книжовна школа. Т. 8, 289–303, Шумен, 2005. [Marinova, A. Spetsifichna upotreba na nyakoi sashtestvitelni imena ot Obiknoveniya prolog като nazvaniya на oradiya i sredstva за machenie. – V: Preslavska knizhovna shkola. Т. 8, 289–303, Shumen, 2005.]
- Маринова(=Тихова) 2006: Маринова, А. За някои названия на средства и оръдия за мъчения в Обикновения и в Стишния пролог. – В: Преславска книжовна школа. Т. 9, 301–315 Шумен, 2006. [Marinova, A. За nyakoi nazvaniya на sredstva i oradiya за macheniya в Obiknoveniya i v Stishniya prolog. – V: Preslavska knizhovna shkola. Т. 9, 301–315 Shumen, 2006.]
- Микл 1862–1865: Miklosich, Fr. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae, 1862–1865.
- Мострова 2015: Мострова, Т. Словообразователните тенденции в развитието на българския книжовен език през Средновековието (Кирило-Методиевите традиции в паметници от XIV в.) – Кирило-Методиевски студии. Книга 24. София, 2015. [Mostrova, T. Slovoobrazovatelnite tendentsii v razvitiето на balgarskiya knizhoven ezik през Srednovekovieto (Kirilo-Metodievote traditsii v pametnitsi от XIV v.) – Kirilo-Metodievski studii. Книга 24. Sofiya, 2015.]
- ОРЦБЕ 1975: Обратен речник на съвременния български език. Съставители Е. Георгиев, К. Иванова, Й. Пенчев, В. Станков. София, 1975. [Obraten rechnik на savremenniya balgarski ezik. Sastaviteli E. Georgiev, K. Ivanova, Y. Penchev, V. Stankov. Sofiya, 1975.]
- Павлова 1999: Павлова, Р. Станиславов (Лесновски) пролог от 1330 година. Велико Търново, 1999. [Pavlova, R. Stanislavov (Lesnovski) prolog от 1330 godina. Veliko Tarnovo, 1999.]

- Павлова 2008: Восточнославянские святые в южнославянской письменности XIII–XIV вв. Halle (Saale), 2008. [Pavlov, R. Vostochnoslavjanskije svyataye v yuzhnoslavjanskoj pisymennosti XIII–XIV vv. Halle (Saale), 2008.]
- Петков 2000: Петков, Г. Стишний пролог в старата българска, сръбска и руска литература. Пловдив, 2000. [Petkov, G. Stishnijat prolog v starata balgarska, srabska i ruska literatura. Plovdiv, 2000.]
- Петков, Спасова 2008–2014: Петков Г., М. Спасова. Търновската редакция на Стишний пролог. Текстовете. Лексикален индекс. Т. I–XII, Пловдив, 2008–2014. [Petkov G., M. Spasova. Tarnovskata redaktsiya na Stishniya prolog. Tekstove. Leksikalen indeks. T. I–XII, Plovdiv, 2008–2014]
- Прокопенко 2011: Прокопенко, Л. В. Древний славянский рукописный Пролог: история создания, редакции, бытование в XII–XIV вв. (сентябрьское полугодие) — Saarbruecken, 2011. [Prokopenko, L. V. Drevnij slavyanskiy rukopisnauy Prolog: istoriya sozdaniya, redaktsii, baytovanie v XII–XIV vv. (sentyabryskoe polugodie) — Saarbruecken, 2011.]
- Радева 1991: Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. София, 1991. [Radeva, V. Slovoobrazuvaneto v balgarskiya knizhoven ezik. Sofiya, 1991.]
- Райков и др. 1994: Райков, Б., Ст. Кожухаров, Х. Миклас, Хр. Кодов. Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. София, 1994. [Raykov, B., St. Kozuharov, H. Miklas, Hr. Kodov. Katalog na slavyanskite rakopisi v bibliotekata na Zografskiya manastir v Sveta gora. Sofiya, 1994.]
- РБЕ 1977–2012: Речник на българския език. Т. 1–14. София, 1977–2012. [Rechnik na balgarskiya ezik. T. 1–14. Sofiya, 1977–2012.]
- ПРОДД 1998: Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата на XIX и XX век. София, 1998. [Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumii v literaturata na XIX i XX vek. Sofiya, 1998.]
- СДрЯ 1988–2013: Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). Т. 1–10. Москва, 1988–2013. [Slovary drevnerusskogo yazyuka (XI–XIV vv.). T. 1–10. Moskva, 1988–2013.]
- Спасова 2009: Спасова, М. Няколко редки и диалектни думи в славянския превод на Стишний пролог (върху материал от проложните текстове за месец септември). – В: *Oratio vitae simulacrum. Словото е отражение на живота*. Велико Търново, 2009, 298–308. [Spasova, M. Nyakolko redki i dialektni dumii v slavyanskiya prevod na Stishniya prolog (varhu material ot prolozhnite tekstove za mesets septemvri). – V: *Oratio vitae simulacrum. Slovoto e otrazhenie na zhivota*. Veliko Tarnovo, 2009, 298–308.]
- Спасова 2011: Спасова, М. Търновската редакция на Стишний пролог и езиковите среднобългарски иновации на граматично и лексикално равнище. – В: *Современная славистика и научное наследие С. Б. Бернщейна. Тезисы докладов международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося отечественного слависта д.ф.н. проф. С. Б. Бер-*

- нщейна 15–17 марта 2011 г. Москва, 2011, 308–309. [Spasova, M. Tarnovskata redaktsiya na Stishniya prolog i ezikovite srednobalgarski inovatsii na gramatichno i leksikalno ravnishte. – V: Sovremennaya slavistika i nauchnoe nasledie S. B. Bernshteyna. Tezisay dokladov mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, posvyashtennoy 100-letiyu so dnya rozhdeniya vaydayushtegosya otechestvennogo slavista d.f.n. prof. S. B. Bernshteyna 15–17 marta 2011 g. Moskva, 2011, 308–309.]
- СС 1999: Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. 2-ое издание, стереотипное. Москва, 1999. [Staroslavuanskiy slovary (po rukopisyam X–XI vekov). Pod redaktsiey R. M. Tseytlin, R. Vecherki i E. Blagovoy. 2-oe izdanie, stereotipnoe. Moskva, 1999.]
- Срезн 1893–1912: Срезневский, И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. 1–3. С.-Петербург, 1893–1912. [Sreznevskiy, I. I. Materialay dlya slovarya drevnerusskogo yazyaka po pi-symennaym pamyatnikam. T. 1–3. S.-Peterburg, 1893–1912.]
- СРП 2011: Славяно-русский пролог по древнейшим спискам. Синаксарь (житийная часть Пролога краткой редакции) за сентябрь-февраль. Том II. Указатели. Исследования. Издание подготовили В. Б. Крысько, Л. В. Прокопенко, В. Желязкова, И. М. Ладыженский, А. М. Пентковский. Москва, 2011. [Slavyano-russkiy prolog po drevneyshim spiskam. Sinaksary (zhitiynaya chasty Prologa kratkoy redaktsii) za sentyabry-fevraly. Tom II. Ukazateli. Issledovaniya. Izdanie podgotovili V. B. Kraysyko, L. V. Prokopenko, V. Zhelyazkova, I. M. Ladayzhenskiy, A. M. Pentkovskiy. Moskva, 2011.]
- СтбР 1999; 2009: *Старобългарски речник*. Т. I–II, София, 199; 2009. [Starobalgarski rechnik. T. I–II, Sofiya, 199; 2009]
- Тасева 2006: Тасева, Л. Параллельные южнославянские переводы Стишного пролога и триодных синаксарей. – *Byzantinoslavica*, 64, 2006, 169–184. [Taseva, L. Parallelnayae yuzhnoslavyanskije perevoday Stishnogo prologa i triodnayah sinaksarey. – *Byzantinoslavica*, 64, 2006, 169–184.]
- Тасева 2009: Тасева, Л. Грешки и несинонимни разночетения в българския и сръбския превод на проложните стихове за месец март. – В: Црквене студије, 6, 2009, 215–233. [Taseva, L. Greshki i nesinonimni raznocheteniya v balgarskiya i srabskiya prevod na prolozhnite stihove za mesets mart. – V: Tsrkvene studije, 6, 2009, 215–233.]
- Тасева 2011: Тасева, Л. Съставът на българския и сръбския Стишен пролог за месец март. – В: Търновската книжовна школа и християнската култура в Източна Европа. Международен симпозиум, Велико Търново 15–17 октомври 2009 г. – В: Търновска книжовна школа. Т. 9. Велико Търново, 2011, 295–313. [Taseva, L. Sastavat na balgarskiya i srabskiya Stishen prolog za mesets mart. – V: Tarnovskata knizhovna shkola i hristianskata kultura v Iztochna Evropa. Mezhdunaroden simpozium, Veliko Tarnovo 15–17 oktombri 2009 g. – V: Tarnovska knizhovna shkola. T. 9. Veliko Tarnovo, 2011, 295–313.]

- Тасева 2013: Тасева, Л. Личните и географските имена в българския и сръбския превод на Стишния пролог. (По материал от месец март) – Старобългарска литература, кн. 47, 2013, 295–312. [Taseva, L. Lichnite i geografските имена v balgarskiya i srabskiya prevod na Stishniya prolog. (Po material ot mesets mart) – Starobalgarska literatura, kn. 47, 2013, 295–312.]
- Тасева 2015: Тасева, Л. Словообразователни тенденции в българския и сръбския превод на календарните стихове на Христофор Митиленски. – В: Търновската държава на Духа. Десети юбилеен международен симпозиум, Велико Търново 17–19 октомври 2013 г. – В: Търновска книжовна школа. Т. 10. Велико Търново, 2015, 393–405. [Taseva, L. Slovoobrazovatelni tendentsii v balgarskiya i srabskiya prevod na kalendarnite stihove na Hristofor Mitilenski. – V: Tarnovskata darzhava na Duha. Deseti yubileen mezhdunaroden simpozium, Veliko Tarnovo 17–19 oktomvri 2013 g. – V: Tarnovska knizhovna shkola. T. 10. Veliko Tarnovo, 2015, 393–405.]
- Тихова 2008: Тихова, А. Лексика за назоваване на оръдия и средства за мъчение в Стишния пролог. – В: Преславска книжовна школа. Т. 10, 341–345, Шумен, 2008. [Tihova, A. Leksika za nazovavane na oradiya i sredstva za machenie v Stishniya prolog. – V: Preslavska knizhovna shkola. T. 10, 341–345, Shumen, 2008.]
- Тихова 2011: Лексика за назоваване на средства за мъчение в славянския превод на Пролога (Върху материал от *Станиславовия пролог* в сравнение с Търновската редакция на *Стишния пролог*). Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Шумен, 2011. [Tihova, A. Leksika za nazovavane na sredstva za machenie v slavyanskiya prevod na Prologa (Varhu material ot Stanislavoviya prolog v sravnenie s Tarnovskata redaktsiya na Stishniya prolog). Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelната i nauchna stepen „doktor“. Shumen, 2011.]
- Тотоманова, Христов 2015: Тотоманова, А., И. Христов. Речник-индекс на словоформите в Бориловия синодик. София, 2015. [Totomanova, A., I. Hristov. Rechnik-indeks na slovoformite v Boriloviya sinodik. Sofiya, 2015.]
- Трубецкой 1968: Trubetzkoy, N. S. Altkirchenslavische Grammatik. Schrift-, Laut- und Formensystem. Graz-Wien-Köln. 1968.
- Турилов, Мошкова 1999: Турилов, А. А., Л. В. Машкова. Славянские рукописи афонских обителей. Составители А.А. Турилов и Л.В. Мошкова под редакцией А.-Э. Тахиаоса. Фессалоники, 1999. [Turilov, A. A., L. V. Mashkova. Slavyanskije rukopisi afonskih obiteley. Sostaviteli A.A. Turilov i L.V. Moshkova pod redktsiey A.-E. Tahiaosa. Fessaloniki, 1999.]
- Арума 1964–1985: Arumaa, P. Urslavische Grammatik. I. Band. Heidelberg 1964; II. Band. Heidelberg 1976; III. Band. Heidelberg 1985.
- Eustratiades 1995: Εὐστρατιάδης, Σ. Ἀγιολόγιον δῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Ἐκδοσις δῆς Ἀποστολικῆς Διοκονίας δῆς Ἐκκλησίας δῆς Ἑλλάδος. 1995.
- SJS 2006: Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae. Словарь старославянского языка. Репринтное издание. С-Пб, Т. 1–4, 2006.